

Páternoszteres Mária

Az alábbi beszélgetést 2006 októberében rögzítettem Máriával miután beleolvashattam hosszú, önéletrajzi elemekkel tűzdelt „titkos” kéziratába. (Máriának hívom, később ki fog derülni, miért nem írhatom ki az igazi nevét.) 2009-ben, amikor váratlanul meghalt, az interjú legépelet szövegének néhány részletét kihúztam, más részeket a később meg tudott adatok szerint pontosítottam, de arra, hogy megmutassam, csak most szánom rá magam, miután Mária lánya, Irma publikálta a kézirat szerinte nyilvánosságra hozható részeit.

– Mielőtt beszélgetni kezdtünk, kikapcsoltad a telefonodat. Akkor láttam meg, hogy a nyitóképe egy mexikói piramis.

– Igen, Teotihuacan Nap-piramisa. Egyébként a kulcstartómon is az fityeg.

– Minek tartod magad, mexikóinak vagy magyarnak?

– Nem könnyű kérdés. Az útlevelem szerint Budapesten születtem. Emlékszem, amikor kislánként megtudtam, meg is lepett. Mexikói iskolatársaimat még inkább, hiszen legtöbbször nem is hallott ilyen nevű városról. Ha anyámat kérdeztem, rövid, kitérő válaszokat kaptam csak. Egy idő után szégyelltem, úgy éreztem, illetlenséget követek el, ha szóba hozom. Mintha eleve tudnom kéne, miért nem való Magyarországot emlegetni, miért kell titkolni, hogy magyarok vagyunk, hogy legjobb másra terelni a szót, vagy szolidan hallgatni felőle. Néha azért elszólta magát. Egy gyerekkori rajzom látva felkiáltott, micsoda virág, ilyenek csak otthon nőnek, s amikor egy hímezett terítőt egy sokkal szebb mexikóira akartam cserélni, elsírta magát: de hiszen ebben loptalak ki. Hogyhogy loptál – kérdeztem, s az elhüppögött történetből annyit tudtam nagy nehezen rekonstruálni, hogy a pesti kórházban, ahol megszült, otthagyt. Mert hogyan másként lehetne magyarázni, a mondatot, azt hogy két év múlva annyira hiányoztál, hogy vissza kellett mennem érted. Visszamenni? Honnan? És miért éppen két év múlva? Lehet, hogy az a két év majdnem három? 1956-ban jött vissza értem? Valami intézetből vagy nevelőszülőktől lopott el? 1956 novemberében és

decemberében gyakorlatilag nyitva volt a határ. Majdnem háromévesként talán emlékezhetnék rá, ahogy elhagyjuk az országot, de nem emlékszem. Az első emlékeim Mexikóból valók. Magyar rokonokról, hozzátartozókról sosem beszélt; ismerősökről is alig. Szóval a kérdésre visszatérve...

- ...úgy érzed, hogy inkább mexikói vagy. Értem. A kézirat viszont, amelyet olvashattam, magyarul íródott, azon a nyelven, ami mégis ide kapcsol. Meg is lepett, hogy nem akarsz könyvet csinálni belőle. Első kérdésem az lett volna, hogy fikciós, vagy önéletrajzi mű, de azzal, hogy nem publikálsz, meg is választad a kérdést.

- Az elején azt gondoltam, hogy a nevek megváltoztatásával, és néhány kitalált szereplő meg történet hozzátoldásával meg tudom úgy csinálni, hogy függetlenné váljon tőlem, de nem ment. Azt éreztem, hogy ügyetlenebbek a mondatok, vagy egyszerűen nem sikerülnek, amikor nem vagyok őszinte.

- A veled történetek ismeretében már egy puszta önéletrajz is érdekes lehetne, az olyan regényes szálakkal átszőtt, mint a tied, pedig különösen; de most inkább történelmi szempontból közelítenék hozzá. Sok olyan sosem leírt, félig-meddig már el is felejtett történet meg ismeretlen dokumentum is részét képezi az anyagnak, amelyeknek a múlt század ötvenes éveit kutató történészek nagy hasznát vehetnék. Természetesen értem az aggodalmad, hiszen fény derül a szövegben olyan intimitásokra is, amelyek veled, illetve közvetlen hozzátartozóiddal kapcsolatosak. Ezt nyilván érezted munka közben is, mert sok mondatot, miután leírtad őket, áthúztál.

- Te meg persze, megpróbáltad kivilágosítani, mi lehet ott...

- Csak akkor fogunk beszélni róla, ha te is akarod. De először, ha nincs elenedre, rögzítsük a tényeket. 52 éves vagy. 16 éve, 1990-ben érkezted Magyarországra. Egy spanyol folyóirat tudósítójaként kerültél ide. Mondhatni, kerültél vissza, mert 56-os menekültnek számítasz, bár a levert forradalom idején alig hároméves voltál, vagyis részedről a politikai motiváció aligha játszott szerepet. Édesanyád viszont...

- ...őnála persze játszott, bár a rendszerrel való kapcsolatából nem olyan könnyű a disszidálást levezetni.

- Ezt értsem úgy, hogy nem a forradalom utáni megtorlás elől menekült?

- Nézd, az anyám itthon a rendszer kiszolgálója volt, konkrétan ávós tiszt, amit nem tőle tudok, hanem már itt derítettem ki, ami...

- ...ami nyilván megrázott. Visszatérnék még rá, de egyelőre folytatom a veled kapcsolatos tények tisztázását. Azt, hogy Magyarországra jöjj, a rendszerváltozás indokolta? A hirtelen megnyíló határok, az érdekessé váló élet?

- Ha az áthúzott részletekbe is belekaptál, sejtethed, hogy más is motivált. Sőt elsősorban valami más. El kellett tűnnöm Amerikából, sőt a korábbi életemből is. Nem beszéltem róla senkinek, most sem lenne szabad, de azt akarom, hogy te legalább tudd, és ha történne velem valami... mindegy... Szóval egy vádalku révén kaptam új nevet, papírokat... vagyis új személyiséget. Stewardess voltam egy ottani légitársaságnál, és belekeveredtem egy kábítószercsempész

ügybe, szándékosan mondom így, belekeveredtem, mert nem a saját döntésem volt. Úgy tudtam kimászni belőle, hogy lebuktattam a kapcsolataimat.

- Akiket aztán leültettek...

- Igen. Hosszabb-rövidebb időre..., inkább rövidebbre, mert innen nézve el sem tudod képzelni, mekkora a korrupció arrafelé.

- Inkább téged próbállak meg elképzelni, megérkeztél egy szál egyedül egy ismeretlen országba...

- ...amelynek akkor még a nyelvét is bizonytalanul használtam. Anyám nem túl bőséges szókinccsel meg az általa kedvelt, igencsak középszerű irodalmi művekből rám ragadt tudással vágtam bele. Courths-Mahler, Kosáryné Réz Lola, Gajdar... A lapomat viszont a napi politika mellett az itteni értelmiség is érdekelte, az is, amit magas kultúrának mondanak, szóval képzelheted... volt mit behoznom.

- Szerencsére társra találtál, aki nem csak a beilleszkedést könnyítette meg, de a könyvedet a személyedre kevésbé kíváncsi olvasók számára is izgalmassá tevő belső történet, hadd mondjam egyelőre úgy, a krimiszál is tőle származik. Ahogy az idézett kihallgatási jegyzőkönyvekből elődereng egy politikai gyilkosság árnyképe. Egyébként sokáig tényleg úgy olvastam, mint egy tőled független könyv a könyvben mellékszálát...

- ...én meg úgy írtam, legalábbis hosszú ideig úgy. Természetesen fogalmam sem volt róla, hogy egy 1952-ben Budapesten zajló munkalassító szabatázhoz bármi személyes közöm lehet. Bevallom, rémesen untam, és csak Emilre való tekintettel olvastam és idézgettem azokat a bizonyos jegyzőkönyveket.

- Emil. Ő a könyved főszereplője; és ő lett az életedé is.

- Igen: Varjú Emil festőművész. Az általad ismert szövegből úgy tűnhet, hogy hamar összeismerkedtem Emillel, valójában sok fölösleges kitérő, zavaros kapcsolat után szinte véletlenül botlottunk egymásba. És lett a párom...

- ...holott mintha épp ő mondaná a könyvedben, hogy nincsenek véletlenek.

- Ó, igen! Valahogy úgy fogalmazott, ha egy regényben olvasnánk, azt mondanánk, hihetetlen; a való életben azonban egymás sarkát tapossák a véletlenek.

- Foglaljuk össze a történetet, amelynek Emil révén a nyomára bukkantál. 1953-ban fiatal képzőművészek merényletet terveztek Rákosi Mátyás ellen. Hosszan és körülményesen készítették elő. A terv az volt, hogy Rákosit egy születésnap meglepetés ürügyén egy megadott épületbe csalják. A meglepetés az emeletes épület páternoszterében fölfelé futó, a pártvezér életét bemutató képsorozat. A panelekre festett állóképek között elrejtőzik egy fegyveres merénylő, aki az elhaladó liftszelektől lelövi a pártfőtítkárt, majd egyszerűen tovább liftezve eltűnik a megdermedt közönség elől. A tervre persze hamar rájött az államvédelem, de nem leplezték le, inkább beillesztették azt egy nagyobb politikai koncepcióba. Azt gondolták, ha megtörténik a merénylet, az erősíteni fogja a pártfegyelmet, és megnöveli Rákosi iránti szimpátiát. A mestersegesen szított Rákosi-kultuszhoz az érte aggódó milliók önként csatlakoznak

majd. A vezér életét természetesen eszük ágában sem volt kockáztatni, egy hasonmást viszont szívesen beáldoztak volna. Jól foglaltam össze?

- Hadd tegyem hozzá, a páternoszter akció korabeli dokumentumaira, illetve az azokat feldolgozó kéziratra már jóval Pestre érkezésem előtt rábukkant Emil; noha az igaz, hogy a „krimi szálat”, ahogy nevezted, a sorok közt elrejtett merényletet, illetve merénylettervet már közösen bogoztuk ki. A merénylet tervét egyébként nemcsak az ÁVH szúrta ki, hanem az apparátustól függetlenül egy náluk dolgozó irodista hölgy is. Egy munkalassításról szóló névtelen feljelentést osztottak ki rá; voltaképp egy piti szabálytalanság kivizsgálását, csakhogy ez a szabálysértés épp a szóban forgó lift lelassítása volt. Kezelhette volna rutin-feladatként, ám ő a hatáskörén messze túlnyúló nyomozásba fogott, s valami kisebbségi érzéstől, megfelelési kényszertől, vagy fene se tudja mitől hajtva, rájött mindenre, vagy majdnem mindenre.

- Ha jól értelek, a lift lelassítása voltaképp a merényletterv része volt, egy lassabban gördülő fölkéből ugyanis pontosabban lehet célozni.

- Az Emil birtokába jutott dokumentumokból arra lehet következtetni, hogy ez az ÁVH-n dolgozó hölgy - talán megérdemli a nyomozó titulust - nem osztotta meg merényletről szóló hipotézisét a főnökeivel, hanem, hogy úgy mondjam, saját szakállára folytatta a nyomozást tovább. Több válasz is felmerülhet, hogy miért nem jelentette, amit kiderített. Először arra gondoltunk, túl sokáig önállószkodott. Egy ilyen horderejű vádat - merénylet az ország első embere ellen! - azonnal jelentenie kellett volna, hiszen a késedelemmel maga is gyanúba kerülhet. Aztán arra, talán előrelátó volt: sejtette, hogy politikai változások kezdődnek, amelyek Rákosi ellenfeleit juttatják hatalomra, vagyis a karrierjére gondolt, amikor hallgatott. Legvalószínűbb azonban a személyes indíték lehetett, az, hogy a megghiúsult merénylet elkövetőivel vagy legalább egyikükkel szimpatizált.

- Azt mondtad, végül megghiúsult a merénylet. Miért is?

- Lefújták a meglepetéspartit, mert meghalt Sztálin. Rákosinak a páternoszteres ház helyett Moszkvába kellett repülnie, mert épp az ő születésnapjára esett a temetés. Jókora véletlen, nemde bár?

- Elsoroltuk a tényeket, tényleg csak dióhéjban, de hogyan kapcsolódik mindez hozzád, illetve hozzátok?

- Előbb mondom Emilt. Az ő édesapja, Varjú Sándor volt, frissen diplomázott festőművészként a páternoszter fölkébe zsánerképeket készítő csoport vezetője és - legalábbis erre utalnak a dokumentumok - a merénylet kitervezője. Hála a nyomozónőnek, nem tartóztatták le, de valószínűbb, hogy azért nem nyúltak hozzá, mert a Rákosi-hasonmás elleni merényletről nem mondtak le végképp.

- És te? Neked mi közöd a történethez.

- Sokáig azt hittem, hogy az ég adta világon semmi. Gondolhatod, mennyire megdöbbsentem, amikor rájöttem, hogy az én Mexikóba emigrált anyám volt az az ávós irodista, aki először kezdte kapiskálni, miben sántikálnak a páter-

noszteres fiúk. Szerencsére nem egyszerre tudtam meg, lassan, fokozatosan tisztult ki a képlet... Nem is tudom, mi lett volna, ha hirtelen dől rám minden...

- Mit tudtál még meg?

- A hölgy, illetve most már úgy mondom, anyám tisztában volt velem, hogy ha följelenti Varjúékat, azoknak annyi. Egy Rákosi elleni merénylet, ha csak gondolnak is rá, ha csak a lehetőségét fontolgatják, már az is azonnali kötelet jelent. Hát nem tett semmit. Nem állítom, hogy valami rendszerellenes megfontolás vezette, dehogyan, inkább az érzelmei...

- Úgy érted, hogy...

- ...igen, amikor az előbb arra céloztam, hogy szimpatizálhatott a merénylet egyik kitervelőjével, már rá gondoltam; de mondhatom úgy is, hogy egyszerűen megszerette Varjú Sándort.

- Magszerette?

- Na jó: beleszeretett... Lefeküdt vele... A szeretője lett..., én meg...

- Te meg ennek a szerelemnek a gyümölcse vagy?

- Ó, de szépen fogalmazol!

- Vagyis a Budapesten véletlenül megismert Emil, akiről azt mondtad, a párod, voltaképp a féltestvéred.

- A párom..., később a férjem lett. A lányom apja... Szerencsének nevezem-e, hogy ő már nem tudta meg, miféle fertőben élünk, meghalt idejekorán - akkor még azt hittem, ostobán, ma azt mondom inkább: bölcsen.

- És anyád?

- Azzal, hogy rájött az ÁVH titkos projektjére, vagyis a Rákosi-dublór ellen tervezett merényletre, az is világossá vált számára, hogy veszélyben van. A tanúkat nyilván el kell tüntetni, ő sem úszhatja meg ép bőrrel. Valahogy kerekelt oldott.

- Valahogy? El lehetett tűnni Magyarországon az ötvenes években? Ráadásul terhesen - veled a pocakjában?

- Igen. Ő el tudott tűnni. Mert valamit még nem ismersz, amit sokáig én sem tudtam. Az anyám cigány volt. Ne csodálkozz, igen, én is az vagyok, ha nem is látszik: roma.

- Szóval a kérdés, magyar vagy mexikói, egy kicsit bonyolultabb.

- Az. Rettegek tőle, de olykor titkon kívánom is, hogy magába rántson ez a babonás vad népség. Egyébként a karjára ütött tetoválás alapján derítettem ki, ami egy Z betűvel kezdődött. Z azt jelenti: Zigeunerin, németül cigány. Az auschwitz-i cigánytáborból úgy hívták: Zigeunerfamilienlager. Kevesen jöttek vissza, de azok összetartottak. Ha valahol el lehetett tűnni 1953-ban Magyarországon, akkor csak a cigányok között. Egy folyton mozgó cigánytáborban képtelenség megtalálni valakit. Gondolhatod, hogy az ilyesmit utólag rekonstruálni, az...

- ...az már a csodával határos. Bevallom, a kézirat olvasása során ez volt a leghomályosabb rész, hogy elhagy az anyád, két-három évre eltűnik, aztán előkerül és magához vesz.

- Amíg csak ennyit tudtam, én is elítéltem érte. Hogy tehet egy anya ilyet?! Később persze világossá vált, hogy egy börtönbe zárt vagy pláne egy kivégzett anyával sem jártam volna jobban.

- Hogy sikerült a nyomára bukkannod.

- A ringlis miatt. Elmondom: Mexikóban, az Alameda Parkban mindig a ringlispílekhez vitt. Szenvedélyesen szerette őket. Aztán nekem is természetes lett, hogy hétvégeken ezekre ülünk, holott annyi más lányosabb játék lett volna. Amikor Magyarországra kerültem, vidéki útjaim során itt is láttam ilyet, s eszembe jutott a mániája. Kíváncsiskodtam, megismerkedtem ringlises cigányokkal, úgy mondják: szintókkal. Közülük kerülnek ki a céllövöldések, a kör- és hajóhintások, a mutatványosok. Faggatni kezdtem őket, voltaképp minden cél nélkül, inkább csak mint szociográfiai érdekesség foglalkoztatott az életük. Egyik család küldött a másikhoz, a másik a harmadikhoz, kedvesek voltak, ösztönösen tudták, amit én még nem, hogy közülük való vagyok. Szóval beszélgettünk a ringliséről, és egyszer csak odajött egy céllövöldés öregasszony nagy kaffogó férfipapucsban, hogy emlékszik rám..., illetve...

- ...az anyádra!

- Rá! A történet így rekonstruálható: a Gorkij fasori Korvin Ottó Kórházban - az ÁVH kórházában - születtem meg. Vajon azért-e, mert anyám ávosként eleve oda tartozott, vagy azért-e, hogy szem előtt legyen, mert már félig-meddig le volt tartóztatva; nem tudom. Az utóbbira gyanakodhatott, mert születésem utáni éjszaka megszökött. A céllövöldés cigányasszony takarítónő volt a születészen, ő juttatta ki az épületből, és később neki sikerült megtudnia, hova került a kórházból a „papusza”, vagyis én.

- Hova kerültél?

- Hajdúdorogon egy gyermektelen pedagógus házaspár fogadott örökbe. Úgy szoktam ünnepelni a születésnapomat, hogy mécsest gyújtok a sírjukon. Tőlük lettem ellopva 1956-ban. A cigányok loptak vissza, így mondta diadalmasan Rambó néni, akinek céllövöldéjében Miki-egerek, focizászlók, Eiffeltornyok mellett mexikói piramisokat is lehetett nyerni.

- Anyáddal mi lett?

- 1985-ben a nagy földrengés vitte el több ezer mexikóival együtt. A múltjáról sosem beszélt, és semmi nem maradt utána, csak ez a lakáskulcs a nyakamban. A hozzátartozó lakás megsemmisült, a kulcsot bearanyoztattam. Arról persze fogalma sem lehetett, hogy egyszer majd visszajövök Magyarországra, itt megismerkedem Varjú Sándor másik gyerekével és beleszeretek. Ő meg belém. Mert ez egy írónak is sok, ennyi véletlent még egy regény sem bírna el.

- Tényleg nem. Bevallom, nekem is sok volt, csak kapkodtam a fejem...

- És felét se hitted, eltaláltam?

- Hadd mondjak valamit, kérlek, ne bántódj meg rajta. Nyilván ismered a cigányok kapcsán gyakran ismételt sztereotípiát, hogy többet fantáziálnak, mint mások. Egyszerűbben szólva: hazudósak.

- Ha-ha! Tudom, tényleg olyanok..., illetve olyanok vagyunk. Túlcifrázzuk a valóságot, hogy örömet okozzunk vele. Hogy szórakoztassuk a gádsót, meg persze, hogy elbizonytalanítsuk. Így érezzük jól magunkat, és így kedveskedünk nektek. Ha arra akartál kilyukadni, hogy a kéziratban vannak-e kitalált elemek, hát igen, vannak, amelyekről azt gondoltam, úgy kellett volna történniük, még ha nem is tudnám bizonyítani vagy dokumentálni, hogy valóban úgy estek meg. A legkevésbé hihető részletekről, a legkülönösebb véletlenekről azonban kezeskedem; azok valóságosak. Mondjak példákat?

- A mi megismerkedésünket is közéjük sorolnád? Ha akarod, most beszélhetünk róla.

- Nem lesz nehéz, mert az egyszerű, hogy úgy mondjam, a hétköznapi incidenciák csoportjába tarozik az eset. Egy irodalmi folyóirat szerkesztőségébe beküldött novellámat neked postázták vissza a nem túl szívélyes üzenet társaságában, hogy tudniillik nem közlik. A titkárnő egyszerűen összecserélte a borítékokat.

- Csak majdnem pontos, amit mondasz. Egyszerű csere akkor lett volna, ha a nekem szóló levelet viszont te kaptad volna, de nem, az a levél egy Orosz István nevű fazonhoz ment, talán tudod is, ki az, úgy is mondhatnám, a folyóirat üdvöskéje; meg is lepődött rendesen, amikor azt olvasta, hogy visszautasítják az írását. Mert az igazsághoz tartozik, hogy az én riportomat is visszadobták. Ez azért már elég ok, hogy sorstársat lássunk egymásban, nem igaz?

- És, hogy személyesen is keresni kezdjél. De végül hogyan is...

- ...hogyan találtalak meg? Orosznak hamar leasett, hogy a neki visszaposztott írás az enyém; ismerte a világomat -, hogy honnan, az más történet, abba most nem mennék bele -, szóval ő gombolyította vissza a szálakat az ügyetlen titkárnőig, akinek, ha jól tudom meg is mosták a fejét alaposan. Mindegy, a lényeg, hogy...

- ...hogyan most itt vagyunk. Mit mondjak még? Emil meghalt, mielőtt Irma megszületett volna. Lassan hároméves. Rágom a körmöm, mit örökölt tőlem, mit tőle, és hová cipeli tovább a történelmet, amit koloncként a nyakába kötöttünk.